СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК: 316.628 - 057. 875

Пухно Світлана Валеріївна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0657-442X>

Анотація. У статті викладено теоретичний аналіз таких понять, як «адаптація», «стратегії поведінки особистості в конфлікті» та значення цих психологічних феноменів під час навчання студентів – майбутніх педагогів у закладі вищої освіти. Представлені особливості проходження першокурсниками адаптації до навчальної діяльності та взаємодії в студентській групі. Проаналізовані особливості основних стратегій поведінки особистості в конфлікті: суперництво, співпраця, компроміс, пристосування, уникнення. Показано значення вказаних стратегій в процесі міжособистісної взаємодії студентів. Представлено, що вказані стратегії взаємопов'язані з процесом соціально-психологічної адаптації першокурсників закладів вищої освіти та опанування ними системи професійних знань. У результаті проведеного експериментального дослідження визначені особливості стратегій поведінки в конфлікті першокурсників – майбутніх вчителів та особливості їх соціально-психологічної адаптації до навчання у закладі вищої освіти.

Ключові слова: адаптація, компроміс, конфлікт, пристосування, співпраця, спілкування, суперництво, стратегії поведінки особистості в конфлікті, уникнення.

Постановка проблеми. Проблеми формування компетентного фахівця є актуальними для сучасних психологічних і соціально-психологічних досліджень. Завдання закладів

вищої освіти – підготовка професійно компетентної особистості зі сформованою комунікативною складовою психологічної культури, тому дослідження особливостей адаптаційних

© Пухно С. В.

процесів студентів на різних етапах навчання, під час проходження практики, і розробка та впровадження ефективних технологій навчання, є нагальною проблемою сучасності. Формування психологічної культури фахівця є тривалим і складним процесом, що ґрунтується, фактично, на загальному соціальному досвіді особистості, який набувається протягом проходження всіх етапів соціалізації і містить не лише сформовані знання, вміння і навички, але і закріплені моделі поведінки. Формування компонентів психологічної культури, як складової професійної культури фахівця, має динамічний характер і залежить від психологічних характеристик інститутів соціалізації та від індивідуально-психологічних особливостей самої особистості, її мотивації, спрямованості, тощо. До компонентів психологічної культури відноситься когнітивний (система психологічних знань), рефлексивно-перцептивний (розвинена рефлексія, емпатія, прогностичні здібності), комунікативний (навички та вміння ефективної міжособистісної взаємодії, організаційні навички, складові конфліктологічної культури), регулятивний (емоційний самоконтроль, уміння оцінювати та коректувати індивідуально-психологічну та емоційно-вольову особистісну сферу) та ціннісно-смісловий (стійка система соціальних норм і цінностей) [7, с. 234–235]. Оскільки визначне входить до базових професійних компетенцій сучасного вчителя, то, відповідно, формування компонентів психологічної куль-

тури відноситься саме до періоду навчання майбутнього фахівця педагогічної діяльності в закладі вищої освіти. Перший період навчання є досить важливим, оскільки особистість проходить складний адаптаційний період входу в складне професійне життя і виробленні моделі поведінки під час міжособистісної взаємодії, зокрема, – стратегії поведінки в конфлікті, стають нормативними для людини і їх корекція (за необхідності) з часом буде набувати значної складності. Відповідно, дослідження особливостей стратегій поведінки в конфлікті студентів – майбутніх педагогів та значенні цих психологічних феноменів в процесі адаптації першокурсників закладів вищої освіти, з нашої точки зору, є на сьогодні досить значимим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам соціально-психологічної адаптації першокурсників закладів вищої освіти присвячені дослідження Т. В. Алексєєвої, Ю. О. Бохонкової, Т. П. Браун, В. Г. Васянович, О. Є. Галус, С. О. Гури, Л. І. Дябел, А. Ц. Ердинєєва, В. П. Каземіренко, В. П. Кондрашової, Н. В. Кузнецової, Г. П. Левківської, В. Ю. Лесового, Д. Д. Наурузбаєва, Л. Л. Петльової, А. Першиної, О. Плотнікової, С. І. Сільверстова, В. Є. Сорочинської, В. Ю. Стрельцова, О. О. Стягунової, Ф. Г. Хайрулліна, В. П. Шпак, В. Є. Штифурак та багатьох інших. Дослідженню психологічних особливостей першокурсників, що виникають на початковому етапі навчання, а також виявлення психолого-

© Пухно С. В.

педагогічних умов оптимізації даного процесу присвячено серію авторських публікацій [9-13]. Особливості формування особистості майбутнього педагога на сьогодні вимагає більшої дослідницької уваги. Актуальною проблемою є розробка ефективних механізмів формування складових психологічної культури майбутніх педагогів шляхом впровадження в навчальний процес закладів освіти інноваційних методів навчання.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей стратегій поведінки в конфлікті студентів – майбутніх педагогів та значенні цих психологічних феноменів в процесі адаптації першокурсників закладів вищої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використані методи комплексного аналізу; в емпіричній частині дослідження використовувались психологічні методики «Адаптованість студентів у ВНЗ» [2] та «Визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію» (К. Н. Томас) [5].

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Поняття «адаптація» розглядається як процес пристосування індивіда до нових умов життя та діяльності, входження до нових соціальних інститутів, засвоєння групових норм, цінностей, вироблення нових моделей поведінки. Здатність пристосування особистості до умов фізичного і соціального середовища, визначається як адаптивність. Оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства постійно відбуваються економіч-

ні, соціальні і, навіть, природні зміни, процес адаптації є безперервним. Згідно В. Ю. Стрельцовій, соціальна адаптація є процесом активного пристосування і творчого освоєння особистістю нового соціального середовища, у якому вона постає не лише об'єктом, а й суб'єктом адаптації, а соціальне середовище є одночасно і адаптуючою, і адаптованою стороною [15, с. 182].

За В. П. Каземіренко, соціально-психологічна адаптація студентів у закладі вищої освіти включає в себе наступні складові: професійно-фахову адаптацію (пристосування до змісту, умов та організації навчальної діяльності, формування навичок навчальної і науково-дослідної роботи); пристосування особистості до соціального оточення, побудова міжособистісних відносин в академічних групах; формування стилю особистісної поведінки; прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності [4]. Т. В. Алексєєва розглядає адаптацію студентів як процес пристосування до умов конкретного закладу вищої освіти і формування на цій основі нових особистісних соціально і професійно значущих якостей, що забезпечують реалізацію особистісного потенціалу юнаків [1].

В дослідженні Т. В. Алексєєвої виділено наступні форми адаптації першокурсників до навчання у закладі вищої освіти: 1) формальна – пізнавально-інформаційне пристосування до нового соціального інституту, структури навчального закладу, змісту навчання,

© Пухно С. В.

норм, традицій; 2) соціально-психологічна – процес внутрішньої інтеграції академічної групи студентів-першокурсників та подальша інтеграція із студентським оточенням, прийняття юнаками норм і цінностей нового соціального середовища, соціальної взаємодії, формальних і неформальних зв'язків, а також форм навчальної діяльності; 3) дидактична – адаптація до нових форм і методів навчальної роботи у закладі вищої освіти, що пов'язано, передусім, з інтелектуальними можливостями першокурсників [8, с. 128-129].

Ю. О. Бохонковою виділені наступні труднощі, з якими зустрічаються студенти на новому етапі життя: переживання, безпосередньо пов'язані з перехідним періодом входження до професійного навчання; невизначеність мотивації вибору професії; неготовність до самостійного життя, до відповідальності за власні вчинки, прийняття рішень; невміння раціонально співвідносити час (розподіляти його між навчанням і відпочинком); відсутність навичок самоконтролю, саморегуляції поведінки і діяльності [15, с. 182].

Сучасні дослідники проблеми (В. Ю. Стрельцова) виділяють наступні критерії успішної адаптації першокурсників до навчання у закладі вищої освіти: 1) пізнавальний (дидактичний) – наявність сформованих навчальних і професійних інтересів; стійка потреба в знаннях з фахових дисциплін; сформована система базових знань; активне і ефективне спілкування з членами академічної групи, ная-

вність системи ціннісних орієнтацій і установок; 2) емоційний – стійке позитивне та зацікавлене ставлення до обраного фаху; позитивна оцінка нової групи, прийняття групових норм, ідентифікація індивіда з групою; 3) діяльнісний (практичний) – потреба в діяльності, максимально наближеної до майбутньої професії; активна позиція при опануванні професійно-значущими дисциплінами; прийняття активної участі в житті студентського колективу; 4) вольовий – самоконтроль і наполегливість у долатті труднощів, пов'язаних з оволодінням професійною діяльністю, у вирішенні проблемних ситуацій на соціальному і побутовому рівнях [15].

Згідно науковому доробку Т. П. Спіріної, Ю. Є. Зарюгіної, залежно від особливостей особистості першокурсника, адаптивний процес може проходити як активне адаптування (не лише швидке прийняття індивідом нових соціальних ролей, але й здійснення ним активного впливу на соціальне середовище), так і пасивне (конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи) [15]. Важливим аспектом соціальної адаптації є прийняття індивідом нової соціальної ролі і цим обумовлено віднесення соціальної адаптації до одного з основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості. Ефективність адаптації суттєво залежить від того, наскільки адекватно індивід сприймає себе і свої соціальні зв'язки, – викривлене або недостатньо розвинене уявлення

© Пухно С. В.

про себе призводить до порушення адаптації [14, с. 10-11]. Активна адаптація сприяє успішній соціалізації: першокурсник приймає норми та цінності нового середовища, прагне до особистісної самореалізації у новому соціальному конгломераті. Пасивна адаптація є характерною для першокурсників, що демонструють зовнішню конформність щодо норм, цінностей і діяльності групи, наявність простих цілей і виконання нескладних видів діяльності [15].

Узагальнений аналіз особливостей адаптації першокурсників дає підстави для виділення наступних проблем юнаків: труднощі навчального характеру, які виникають у студентів внаслідок відсутності або низького рівня необхідних навчальних вмінь щодо організації і виконання завдань самостійної роботи, розподілу часу, роботи з різними джерелами інформації, тощо. Причини цього ґрунтуються на тому, що навчальна робота за принципами шкільної освіти виявляється недостатньо ефективною і раціональною у закладі вищої освіти. Щодо проблем психологічного характеру, то до них відносяться емоційні переживання студентів стосовно своєї нової діяльності, а саме: внутрішня напруга, невпевненість, складність переживання емоційної насиченості подіями, труднощі зосередженості, підвищена тривожність, порушення сну, нестійкість самооцінки внаслідок хвилювання за успішність у навчанні або статусу і відносин у новій соціальній групі. Напруга і втома постають нас-

лідками недостатньої результативності зусиль, які не відповідають новим вимогам навчання. Вагомим чинником активності залишається лише вплив мотивації до навчання в обраному закладі вищої освіти.

До зовнішніх психологічних чинників адаптації першокурсників до навчання у закладі вищої освіти, згідно дослідження А. В. Першиної, відносяться професійні чинники (структура закладу вищої освіти; організація навчального процесу; інститут кураторства; психологічний і педагогічний моніторинг ходу навчального процесу, результатів співпраці викладачів і студентів; індивідуальний підхід в процесі взаємодії зі студентством; готовність представників професорсько-викладацького складу та адміністрації надавати консультативну допомогу, координувати діяльність першокурсників. До соціально-психологічних чинників адаптації, дослідницею також винесені наступні компоненти: склад і чисельність академічної групи, рівень згуртованості; особливості спілкування в студентському колективі; наявність культурно-масового, спортивного сектору; постійна взаємодія куратора зі студентською академічною групою та окремими першокурсниками; наявність у закладі вищої освіти служби психологічного супроводу; психологічна підтримка студентів близькими та рідними [8, с. 132-133].

Успішність адаптації першокурсників вимагає психологічного та педагогічного за-

© Пухно С. В.

безпечення: необхідних соціально-педагогічних умов у структурі системи освіти; реалізації різних напрямів виховної роботи; впровадження індивідуальної, тренінгової та консультаційної роботи зі студентами. На сьогодні є потреба у розробці необхідних моделей подібної роботи комплексного характеру та вивчення досвіду вітчизняних та іноземних закладів освіти.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що питання адаптації першокурсників необхідно розглядати як процес входження особистості в нове соціальне середовище шляхом засвоєння соціальних норм та цінностей, оволодіння відповідними ролями та виконання певних функцій. Цей процес передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію усіх учасників навчально-виховного процесу. В. Семиченко запропоновано концепцію системного розгляду адаптації на основі взаємозалежності ефективності цього процесу та психологічних особливостей особистості. Процес адаптації має певну структуру, складається із чисельних, відносно незалежних процесів, кожен з яких обслуговує певну систему відносин, що виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент. Кожен структурний компонент процесу адаптації є, в свою чергу, системою, що містить: зовнішні умови; відносини, що виникають в процесі адаптації (ставлення, зв'язки); індивідуально-психологічні особливості людини (які

можна розцінювати як особистісні ресурси) [15, с. 183].

Згідно теоретичному доробку А. В. Першиної, внутрішніми психологічними чинниками ефективності адаптації першокурсників є індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів, адаптивні здатності індивіда, характерологічні особливості, вміння психологічного самоконтролю поведінки і діяльності [8, с. 133]. Серед чинників, що позначаються на труднощах адаптації першокурсників, згідно авторським дослідженням, – несформованість мотивації щодо вибору професії і навчання у відповідному закладі вищої освіти [10]. Таким чином, індивідуально-психологічні особливості юнаків, їх система норм та цінностей, особливості мотивації, спрямованість, комунікативні навички, стратегії поведінки в конфлікті, тощо, – все це постає чинниками ефективності адаптаційних процесів.

Спілкування – складний динамічний процес міжособистісної взаємодії, що полягає в обміні інформацією, раціональному сприйнятті і розумінні партнерів в процесі виконання спільної діяльності. Через сферу міжособистісного спілкування виявляється ставлення особистості до суспільства, до себе і інших людей. Одним з видів міжособистісної взаємодії є конфлікт, що характеризується протиставленням за наявності протилежних мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) чи суджень (думок, поглядів, оцінок і т. п.) [3,

© Пухно С. В.

с. 24]. В ході конфлікту учасники демонструють розбіжності в дискусійних питаннях, що супроводжується емоційним антагонізмом і перешкоджає реалізації досягнення мети та завдань групової діяльності. Проте, в ситуаціях, що характеризуються невизначеністю, саме в результаті конфлікту презентується різноманітність поглядів, точок зору, додаткова інформація з метою пошуку альтернатив розв'язання проблемних питань в ході вирішення групових завдань. Таким чином, конфлікт є інноваційною складовою соціальних змін, створює можливості розв'язання проблем, стимулює творчість та ініціативу як особистості, так і групи, прояснює позиції та інтереси учасників, тощо. До негативних наслідків конфліктів відноситься емоційний антагонізм, нестабільність міжособистісних відносин, уповільнення та ускладнення прийняття рішень, появи мікрогруп. Підвищення значущості спілкування в сучасному світі вимагає наявності у людини комунікативних вмінь, навичок ефективного спілкування. Комунікативна компетентність є фундаментом сприятливого психологічного клімату в групі. Виступаючи як суб'єкт спілкування, особистість завжди характеризується суб'єктивним оцінним вибіркоким ставленням до оточуючих людей, до себе, умов життя. У колективній діяльності людина оцінює, зіставляє і обирає варіанти співробітництва, виходячи зі структури конкретної групи, її цілей, норм, ціннісних орієнтацій та сформованих за попередній період

власних цілей, інтересів, минулого досвіду спілкування, які, в сукупності, постають як соціально-психологічний стереотип її поведінки, до якого відносяться і стратегії поведінки в конфлікті [5, с. 252-253]. Набуття навичок конструктивної взаємодії, раціональної поведінки в конфлікті, забезпечує ефективність проходження адаптаційних процесів першокурсників закладів вищої освіти.

З метою визначення особливостей стратегій поведінки в конфлікті студентів та значенні цих психологічних феноменів в процесі адаптації першокурсників закладів вищої освіти, протягом 2018-2019 навчального року на базі Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка було проведено дослідження, в якому приймали участь 30 студентів першого курсу – майбутніх вчителів іноземних мов, інформатики, математики, фізики, мистецтв. В ході першого етапу дослідження визначались особливості адаптації першокурсників за методикою «Адаптованість студентів у ВНЗ» [2]. Другий етап був присвячений вивченню особливостей стратегій поведінки в конфлікті студентів на основі психологічної методики «Визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію» (К. Н. Томас) [5].

Згідно аналізу результатів першої частини проведеного дослідження адаптації першокурсників, отримані наступні дані. Методика містить 16 питань-тверджень і учасникам дослідження пропонувалось їх оцінити за на-

© Пухно С. В.

ступними шкалами: погодження з запропонованим питаннями-твердженням (варіант «Так») – 2 бали; складність з відповіддю (варіант «Складно визначити») – 1 бал; непогодження з твердженням (варіант «Ні») – 0 балів. Результати діагностики надають можливість визначити показники адаптованості студентів до навчальної діяльності і адаптованості до навчальної (академічної) групи

За результатами проведеної першої частини експерименту, визначено, що у 73,3% першокурсників, які приймали участь у дослідженні, високі показники за шкалою адаптованості до навчальної діяльності, що свідчить про відсутність труднощів у засвоєнні системи професійних знань, успішності у виконанні завдань самостійної роботи. Ці студенти володіють високим рівнем наступних вмінь: навчально-організаційних (мають сформовані навички виконання самостійної роботи і організації такої роботи в академічній групі), навчально-інтелектуальних (виділення причинно-наслідкових зв'язків під час опрацювання навчального матеріалу, аналіз різних точок зору щодо наукового знання з різних джерел інформації); навчально-інформаційних (аналітична робота з інформацією з різних джерел); навчально-комунікативних (участь в диспутах, дискусіях, виступах на наукових конференціях, тощо). У 26,7% низькі показники за шкалами адаптованості до навчальної діяльності, що свідчать про те, що певна частина студентів переживають труднощі під час виконання за-

вдань самостійної роботи, не володіють комунікативними навичками ефективної взаємодії). У цих студентів низький рівень знань, несформована комунікативна культура, наявність комунікативних бар'єрів. Визначені труднощі пов'язані з браком необхідного соціального досвіду, тому для таких студентів необхідна консультаційна робота з викладачами, виконання завдань індивідуальної самостійної роботи.

У 80% першокурсників високі і у 20% низькі показники за шкалами адаптованості до навчальної групи. Високі показники свідчать про задоволеність взаємодією в академічній групі та, загалом, у студентській спільноті університету, відсутність комунікативних бар'єрів та складнощів у спілкуванні з одногрупниками, прийняття групових норм і відповідність цінностей першокурсників груповим, дотримування у виконанні правил групи, ініціативність, взаємопідтримку. Низькі показники за цією шкалою адаптації свідчать про складнощі спілкування і взаємодії студентів у групі – вони не підтримують групові норми, проявляють зовнішню конформність, їх цінності також можуть не співпадати з груповими. Ці першокурсники не проявляють зацікавленість у спільній діяльності, переживають труднощі внаслідок необхідності звернення за допомогою до одногрупників.

Результати першого етапу дослідження представлені в наступній таблиці (Таблиця 1).

Згідно проведення другого етапу дослі-

© Пухно С. В.

Таблиця 1.

Адаптованість першокурсників закладу вищої освіти

адаптованість студентів до навчальної діяльності		адаптованість студентів до навчальної групи	
високі показники	низькі показники	високі показники	низькі показники
73,3%	26,7%	80%	20%

дження – вивчення особливостей стратегій поведінки в конфлікті першокурсників, було визначено наступне. Методика «Визначення типових способів реагування на конфліктну

«Компроміс», 6,7% – «Уникнення» і 6,7% – «Поступливість».

Результати другого етапу дослідження представлені в наступній таблиці (Таблиця 2).

Таблиця 2.

Стратегія поведінки в конфлікті першокурсників закладу вищої освіти

Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Поступливість
13,3%	16,7%	56,7%	6,7%	6,7%

ситуацію» (К. Н. Томас) містить 30 питань-тверджень, що складаються з двох варіантів (А; Б), які обираються учасниками експерименту з точки зору відповідності власній поведінці і певній стратегії поведінки в конфлікті (суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, поступливість). Отримані результати порівнюються для виявлення тих форм соціальної поведінки в ситуації конфлікту, до яких схильна людина, а також тенденції організації взаємодії у складних умовах [5, с. 276-278].

В результаті дослідження визначено, що для 13,3% опитаних першокурсників характерною є стратегія поведінки «Суперництво», для 16,7% – «Співробітництво», 56,7% обирають

Суперництво (боротьба, конкуренція, примус) в сучасній конфліктології визначається як стратегія поведінки, що характеризується високою оцінкою власних інтересів одного з учасників конфлікту і, водночас, низькою оцінкою інтересів інших, відкритою боротьбою за власні переваги. Дослідники відносять цю стратегію до деструктивної моделі поведінки, і вважають її раціональною лише за умови реальної загрози існуванню самої особистості чи групи [3, с. 96]. Людина, що має сформовану стратегію суперництва, характеризується активністю, прагненням до авторитаризму, розвиненими вольовими якостями. З часом ця стратегія може перетворитися в звичку конфліктувати, викликає відчуження, небажання спілкування і підтримки міжособистіс-

© Пухно С. В.

ної взаємодії.

Уникнення характеризується низьким рівнем спрямованості на задоволення інтересів протилежної сторони або партнерів по взаємодії. Уникаючи конфлікту, людина прагне відійти від конфронтації, від реального вирішення конфлікту, подібна стратегія може призвести до ескалації проблеми. Найтиповішими для цієї стратегії є наступні форми: мовчання, демонстративний ухід, позиція «скривдженого», прихований гнів, депресія, ігнорування, сарказм, цинізм, індиферентне ставлення, повна відмова від стосунків з протилежною стороною [6, с. 274-275].

Пристосування (поступка) характеризується прагненням відійти від конфлікту ціною втрати реалізації власних інтересів. Ця стратегія може бути домінуючою для людини в зв'язку з її індивідуально-психологічними особливостями (конформна поведінка, «безконфліктний тип» особистості). Подібна поведінка може позначитися на особистому розвитку людини та її стосунках з іншими.

Стратегія компромісу характеризується тим, що людина прагне частково задовольнити як свої домагання, так і прагнення партнерів по взаємодії. Це своєрідний баланс інтересів, стратегія взаємних поступок [3, с. 98]. Проте, оскільки повністю інтереси сторін не задовольняються, то зберігається емоційне напруження, незадоволення, що може призвести до нових конфліктів. Дослідники вважають, що компроміс може бути далеко не са-

мим оптимальним виходом з конфлікту [6, с. 275]. Проте, ця стратегія не є деструктивною в міжособистісних відносинах, сприяє їх розвитку.

Найпродуктивнішим стилем поведінки в конфлікті дослідники визначають стратегію співпраці, що полягає в прагненні встановити рівновагу між власною метою та зацікавленістю в реалізації інтересів інших. Людині, для якої характерна ця стратегія поведінки в конфлікті, властивий пошук інформації, аналітичність, толерантність і виявлення власної позиції без агресії. Співробітництво сприяє зближенню людей, їх єдності, конструктивній взаємодії. Результатом співробітництва є нові ідеї, творча співпраця, задоволення інтересів партнера, що знижує конфронтацію, емоційну напругу. Проте, цей стиль вимагає багато часу для реалізації та сформованих комунікативних вмінь та навичок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування компонентів психологічної культури майбутнього педагога є складним динамічним процесом, суттєве значення в якому належить особливостям навчання молодшої людини в закладі вищої освіти. Важливість першого періоду навчання пов'язана з проходженням адаптаційного періоду входження в професійне життя і виробленні моделей поведінки під час міжособистісної взаємодії. Дослідження стратегій поведінки в конфлікті майбутніх педагогів та значенні цього психологічного феномену в процесі ада-

© Пухно С. В.

птації першокурсників, надає підстави для наступних висновків. В результаті проведення дослідження особливостей адаптації до навчання майбутніх вчителів іноземних мов, інформатики, математики, фізики, мистецтв, визначено, що у більшості першокурсників (73,3%) високі показники за шкалою адаптованості до навчальної діяльності. Це свідчить про володіння студентами навчально-організаційних, навчально-інтелектуальних, навчально-інформаційних, навчально-комунікативних вмінь, що забезпечує успішність у навчальній діяльності, якісне опанування системою професійного знання, можливості виконання завдань самостійної навчально-дослідної роботи, прагненні першокурсників до участі в диспутах, дискусіях, наукових конференціях. Високі показники адаптованості до навчальної групи, характерні для більшості студентів (80%), свідчать про наявність сприятливого психологічного клімату нової соціальної групи; задоволеність взаємодією у академічній групі; відсутності труднощів у спілкуванні з кураторами, одногрупниками, загалом, – представниками студентського товариства факультету, інституту, університету; прийняття групових норм; взаємопідтримку.

Згідно проведення дослідження стратегій поведінки студентів в конфлікті, було визначено, що для більшості першокурсників (56,7%) характерною є така стратегія поведінки, як «Компроміс», що свідчить про наявність аналітичних і прогностичних вмінь, ко-

мунікативних навичок, толерантності, взаємоповаги, готовності до розгляду і аналізу альтернатив у спірних питаннях, обговоренні проблем шляхом дискусії і прийнятті колегіальних рішень. Зауважимо, що при обранні учасниками взаємодії цієї стратегії, інтереси сторін повністю не задовольняються і зберігається певне емоційне напруження, що може призвести до нових конфліктів. Проте, як вже зазначалось, ця стратегія сприяє розвитку міжособистісних відносин. Вважаємо, що перевага у більшості саме цієї стратегії пов'язані з прагненням першокурсників підтримки певного балансу відносин і збереженні сформованого психологічного клімату групи, а також – небажанні відкрито заявляти про незгоду і відстоювання власних інтересів в спірних питаннях з метою уникнення негативної емоційної ескалації і конфліктної напруги.

Для студентів з низькими показниками за визначеними шкалами, характерним є відсутність сформованих (або сформованих на недостатньому рівні) навчальних вмінь, комунікативних і організаційних навичок, наявність негативних комунікативних установок, тощо. Визначені труднощі пов'язані з браком соціального досвіду і свідчать про складнощі спілкування і взаємодії цих студентів в академічній групі, труднощі підтримки групових норм, зовнішній конформізм або нонконформізм, відсутність зацікавленості і прагненні до спільної діяльності, переживання проблем внаслідок необхідності звернення за допомо-

© Пухно С. В.

гою до представників як студентського товариства, так і адміністрації, професорсько-викладацького складу. Вважаємо, що низькі показники адаптації до навчальної групи, наявність нераціональних стратегій поведінки в конфлікті, є результатом відсутності у студентів комунікативних знань, вмінь та навичок, і це вимагає активізації психологічної просвіти (наприклад, лекцій-семінарів з елементами діагностики), впровадження комунікативних та конфліктологічних тренінгів в навчальний процес закладів вищої освіти.

Перелік використаних джерел:

1. Алексеева Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі / Т. В. Алексеева // Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01. – Київ: Київський Національний університет імені Т. Г. Шевченка, 2004. – 20 с.
2. Дубовицкая Т. Д. Методика исследования адаптированности студентов в вузе / Т. Д. Дубовицкая, А. В. Крылова // Психологическая наука и образование www.psychedu.ru / ISSN: 2074-5885 / – 2010, № 2.
3. Емельянов С. М. Практикум по конфликтологии / С. С. Емельянов. – 2-е изд., перераб. – СПб.: Питер, 2001. – 400 с.
4. Казміренко В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. / В. П. Казміренко // Практична психологія та соціальна робота – 2004, № 6. – С. 76-78.
5. Корнєв М. Н. Соціальна психологія: Підручник / М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко. – К., 1995. – 304 с.
6. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник / Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 416 с.
7. Мачинська Н. І. Психологічна культура як складник професіоналізму викладача / Н. І. Мачинська, В. Б. Лагутін // Психологічна культура як складник професіоналізму викладача – Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ – 2011 – №2 – С. 229-241.
8. Першина А. В. Психологічні чинники адаптації студентів до навчання у ВНЗ / А. В. Першина // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – Вип. 5 : збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 124-135.
9. Пухно С. В. Значення тренінгової роботи в процесі формування психологічної культури майбутніх вчителів фізико-математичних дисциплін / С. В. Пухно // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 2 до Вип. 37: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – Випуск 14. – К. : Гнозис, 2017. – С. 103-111.
10. Пухно С. В. Мотивація до навчання як фактор успішності адаптації першокурсників закладів вищої освіти / С. В. Пухно // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2018. – №1(13), 2018. – С. 121-127.
11. Пухно С. В. Особливості організації навчально-дослідної роботи студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ / С. В. Пухно, Т. М. Максименко // Фізико-математична освіта. – №2 (5), 2015. – С. 39-47.
12. Пухно С. В. Психологічні аспекти мотивації майбутніх викладачів фізико-математичних дисциплін / С. В. Пухно // Актуальні питання природничо-математичної освіти : Зб. наукових праць. – Випуск 4. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2014. – С. 127–132.
13. Пухно С. В. Психологічні особливості проходження адаптації студентів-першокурсників ВНЗ як чинник

© Пухно С. В.

процесу формування знань з фізико-математичних дисциплін / С. В. Пухно // І Міжрегіональна науково-методична конференція. «Теоретико-методичні засади вивчення сучасної фізики та нанотехнологій у загально-освітніх та вищих навчальних закладах». (26 листопада 2015 р.) – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – С. 43-45.

14. *Словарь* практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. Минск: Харвест, 1998. – 800 с.

15. *Спіріна Т. П.* Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі / Т. П. Спіріна, Ю. Є. Зарюгіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка і психологія». – Вип. 32. – С. 182-184.

References (Transliteration):

1. *Aleksieieva T. V.* Psykholohichni faktory ta proiavy protsesu adaptatsii studentiv do navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi / T. V. Aleksieieva // Avtoref. dys... kand. psykol. nauk: 19.00.01. – Kyiv: Kyivskyi Natsionalnyi universytet imeni T. H. Shevchenka, 2004. – 20 s.

2. *Dubovytskaia T. D.* Metodyka yssledovanyia adaptirovannosti studentov v vuze / T. D. Dubovytskaia, A. V. Khylova // Psykholohycheskaia nauka y obrazovanye www.psyedu.ru / ISSN: 2074-5885 / – 2010, № 2.

3. *Emelianov S. M.* Praktikum po koflyktolohyy / S. S. Emelianov. – 2-e uzd., pererab. – SPb.: Pyter, 2001. – 400 s.

4. *Kazmirenko V. P.* Prohrama doslidzhennia psykosotsialnykh chynnykiv adaptatsii molodoi liudyny do navchannia u VNZ ta maibutnoi profesii. / V. P. Kazmirenko // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – 2004, №6. – S. 76-78.

5. *Korniev M. N.* Sotsialna psykholohiia: Pidruchnyk / M. N. Korniev, A. B. Kovalenko. – K., 1995. – 304 s.

6. *Lozhkin H. V.* Psykholohiia konfliktu: teoriia i suchasna

praktyka: Navchalnyi posibnyk / H. V. Lozhkin, N. I. Pov'iakei. – K.: VD «Profesional», 2006. – 416 s.

7. *Machynska N. I.* (2011). Psykholohichna kultura yak skladnyk profesionalizmu vykladacha. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 2, 229-241.

8. *Pershyna A. V.* Psykholohichni chynnyky adaptatsii studentiv do navchannia u VNZ / A. V. Pershyna // Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiolohiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment. – Vyp. 5 : zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2011. – S. 124-135.

9. *Pukhno S. V.* (2017). Znachennia treninhovoi roboty v protsesi formuvannia psykholohichnoi kultury maibutnikh vchyteliv fizyko-matematychnykh dysyplin. *Humani-tarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. – Dodatok 2 do Vyp. 37: *Tematychnyi vypusk «Problemy empiychnykh doslidzhen u psykholohii»*, 14. K. : Hnozyz, 103-111.

10. *Pukhno S. V.* Motyvatsiia do navchannia yak faktor uspishnosti adaptatsii pershokursnykiv zakladiv vyshchoi osvity / S. V. Pukhno // Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Zaporizkyi natsionalnyi universytet» ta Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy za red. S. D. Maksymenka, N. F. Shevchenko, M. H. Tkalych. – Zaporizhzhia: ZNU, 2018. – №1(13), 2018. – S. 121-127.

11. *Pukhno S. V.* Osoblyvosti orhanizatsii navchalno-doslidnoi roboty studentiv pedahohichnykh spetsialnostei VNZ / S. V. Pukhno, T. M. Maksymenko // Fizyko-matematychna osvita. – №2 (5), 2015. – S. 39-47.

12. *Pukhno S. V.* Psykholohichni aspekty motyvatsii maibutnikh vykladachiv fizyko-matematychnykh dysyplin / S. V. Pukhno // Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity : Zb. naukovykh prats. – Vypusk 4. – Sumy : SumDPU im. A.S. Makarenka, 2014. – S. 127-132.

© Пухно С. В.

13. Pukhno S. V. Psykholohichni osoblyvosti prokhozhenia adaptatsii studentiv-pershokursnykiv VNZ yak chynnyk protsesu formuvannia znan z fizyko-matematychnykh dystsyplin / S. V. Pukhno // I Mizhrehionalna naukovo-metodychna konferentsiia. «Teoretyko-metodychni zasady vyvchennia suchasnoi fizyky ta nanotekhnolohii u zahalnoosvitnikh ta vyshchykh navchalnykh zakladakh». (26 lystopada 2015 r.) – Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 2015. – S. 43-45.
14. Slovar praktycheskoho psykholoha / Sost. S. Yu. Holovyn. Mynsk: Kharvest, 1998. – 800 s.
15. Spirina T. P. Osoblyvosti adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do umov navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi / T. P. Spirina, Yu. Ye. Zariuhina // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pedahohika i psykholohiia». – Vyp. 32. – S. 182-184.

Pukhno Svetlana

PhD (Psychological Sciences), Associate Professor of the Department of Psychology Educational-Scientific Institute of Pedagogy and Psychology of A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Sumy (Ukraine)

SOPHOMORES-STUDENTS' BEHAVIOR STRATEGIES IN A CONFLICT AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ABSTRACT

Theoretical analysis of such concepts as “adaptation”, “behavior strategies in a conflict” and this psychological phenomena significance in the course of training sophomores-future teachers at a higher educational institution are presented in the article. As a result of the modern research theoretical analysis, it is presented that the students' socio-psychological adaptation includes professional-specific adaptation (adaptation to the content, educational activities conditions and organi-

zation, the educational and research work skills formation); individual's adaptation to the social environment, building interpersonal relations in academic groups; personal style behavior formation; public requirements adoption for future professional activities. In the adaptation course, new personal and professionally important qualities are formed that ensure the realization of the future professional personal potential. The first educational period is important for a person to undergo a complex adaptation period of entry into professional life, as well as the formation of behavioral patterns during interpersonal interaction, among the components are behavioral strategies in conflict.

In order to determine the behavior strategies in the students' conflict and this psychological phenomenon significance in the sophomore students' adaptation process at higher educational institutions, during the 2018-2019 educational year, a study was conducted on the basis of Sumy Pedagogical University named after A.S. Makarenka, in which 30 future teachers of foreign languages, computer science, mathematics, physics, arts have been reviewed. The sophomore students majority (73.3%) have high rates on the scale of adaptability to educational activities were determined in the study. This testifies the students' possession of educational and organizational, educational and intellectual, educational and informational, educational and informative, educational and communicative skills that ensure success in educational activities. High

© Пухно С. В.

rates on the scale of adaptability to the academic group, the students majority characteristic (80%), indicate the presence of a academic group favorable psychological climate, the difficulties lack in the interaction process, the group norms adoption of a new social group.

According to the research conducted on behavior strategies in a conflict, it has been determined that sophomore students majority are characterized by the behavior strategy “Compromise”. This indicates the presence of communication skills, tolerance, mutual respect, willingness to accept and analyze alternatives in controversial issues, participate in discussions, and make collegial decisions. This strategy dominance is associated with sophomore students’ desire to maintain the developed relations balance, the formed group psychological climate, to avoid negative emotional escalation and conflict tension. Low adaptability indicators to the academic group, the presence of irrational behavioral strategies in a conflict, are the result of the students’ communication skills lack and skills, which require activation of psychological education (lectures and seminars with diagnostic elements), the introduction of communication and conflict studies into the educational process of higher educational institutions.

Key words: adaptation, compromise, competition, conflict, communication, adaptation, cooperation, behavior strategies in a conflict.

Пухно Светлана Валериевна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Учебно-научного института педагогики и психологии Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренка, г. Сумы (Украина)

СТРАТЕГИИ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТЕ ПЕРВОКУРСНИКОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ таких понятий как «адаптация», «стратегии поведения в конфликте» и значение указанных психологических феноменов в ходе обучения студентов – будущих педагогов в высшем учебном заведении. В результате теоретического анализа современных исследований представлено, что социально-психологическая адаптация студентов включает профессионально-специальную адаптацию (приспособление к содержанию, условиям и организации учебной деятельности, формирование навыков учебной и научно-исследовательской работы); приспособление личности к социальному окружению, построению межличностных отношений в академических группах; формирования стиля личностного поведения; принятие общественных требований к будущей профессиональной деятельности. В ходе адаптации формируются новые личностные и профессионально-важные качества, которые обеспечивают реализацию личностного потенциала будущего специалиста. Первый период обучения является важным для прохождения личностью сложного адапта-

© Пухно С. В.

ционного периода вхождения в профессиональную жизнь, а так же формирования моделей поведения в ходе межличностного взаимодействия, среди компонентов которого, – стратегии поведения в конфликте.

С целью определения стратегий поведения в конфликте студентов и значения этого психологического феномена в процессе адаптации первокурсников высших учебных заведений, на протяжении 2018-2019 учебного года на базе Сумского педагогического университета имени А. С. Макаренка было проведено исследование, в котором принимало участие 30 студентов первого курса – будущих учителей иностранных языков, информатики, математики, физики, искусств. В ходе исследования определено, что у большинства первокурсников (73,3%) высокие показатели по шкале адаптированности к учебной деятельности. Это свидетельствует о владении студентами учебно-организационными, учебно-интеллектуальными, учебно-информационными, учебно-информативными, учебно-коммуникативными умениями, которые обеспечивают успешность в учебной деятельности. Высокие показатели по шкале адаптированности к учебной группе, характерные для большинства студентов (80%), свидетельствуют о наличии благоприятного психологического климата академической группы, отсутствия трудностей в процессе взаимодействия, принятия групповых норм новой социальной группы.

Согласно проведённым исследованиям

стратегий поведения в конфликте, определено, что для большинства первокурсников характерна стратегия поведения «Компромисс». Это свидетельствует о наличии коммуникативных навыков, толерантности, взаимном уважении, готовности к принятию и анализу альтернатив в спорных вопросах, участии в дискуссии, принятии коллегиальных решений. Доминирование этой стратегии связано с желанием первокурсников поддерживать выработанный баланс отношений, сформированный психологический климат группы, избегать негативной эмоциональной эскалации и конфликтного напряжения. Низкие показатели адаптированности к учебной группе, наличие нерациональных стратегий поведения в конфликте, являются результатом отсутствия у студентов коммуникативных умений и навыков, что требует активизации психологического просвещения (лекции-семинары с элементами диагностики), введения коммуникативных и конфликтологических тренингов в учебный процесс высших учебных заведений

Ключевые слова: адаптация, компромисс, конкуренция, конфликт, общение, приспособление, сотрудничество, стратегии поведения в конфликте.

Дата отримання статті: 21.03.2019

Дата рекомендації до друку: 25.03.2019

Дата оприлюднення: 14.05.2019

© Пухно С. В.